

O DOBĚ A VZNIKU HOMÉRSKÝCH HYMNŮ A „VÁLKY ŽAB A MYŠÍ“

Na počátku řecké literatury stojí jako první písemně zaznamenané a zachované literární památky dvě rozsáhlé epické básně „Ilias“ a „Odyssea.“ První z těchto básní líčí poslední rok desetiletého obléhání maloasijské Tróje řeckými vojsky, druhá návrat jednoho z řeckých velitelů, Odyssea, po pádu Tróje do vlasti. Za autora těchto básní byl už ve starověku zpravidla považován slepý básník Homér, pocházející podle tradice z některé iónské kolonie na maloasijském pobřeží nebo z některého iónského ostrova. Podle dnešního stavu našeho bádání klade se „Ilias“ zpravidla do 8. stol. před naším letopočtem, kdežto „Odyssea“ bývá považována za mladší a řadí se až do stol. 7. Je však jisté, že obě básně jsou vyvrcholením delšího nám neznámého vývoje a měly nesmírný vliv na celé starořecké a ještě i byzantské písemnictví. Vliv homérské poesie se projevil i v jiných kulturních oblastech, např. v umění výtvarném, a po staletí se udržela homérská představa o bozích a o olympské rodině. Znalost obou básní byla velmi rozšířena a z jednoho místa Xenofontovy „Hostiny“ je známo, že leckdo dovedl odříkat i obě básně z paměti.

Nejstaršími šířiteli epické poesie byli zprvu pěvci zvaní aoidové, kteří doprovázeli svůj přednes hrou na strunný nástroj zvaný forminx, v mladší době pak rapsódové, kteří recitovali bez hudebního doprovodu.

Tito pěvci navštěvovali jednak šlechtická sídla, kde při hostinách přednášeli písně oslavující hostitele tím, že odvozovali jeho původ od některého božstva, jednak přicházeli na místa, kde byl pěstován kult určitého božstva spojený s různými pravidelně se opakujícími slavnostmi. Ve svých písních tu chválili původ božstva a oslavovali jeho hrdinské činy. Takové oslavné písně se nazývaly hymny. Poněvadž Řek nepotřeboval ke styku s bohem prostředníka v osobě knězové a poněvadž řecká modlitba a hymnus už v době nejstarší byly poměrně velmi málo svírány rituálními předpisy, mohl se hymnus velmi brzo rozvinout do samostatného literárního útvaru.

Do mythické doby klademe jména nejstarších skladatelů hymnů: Olena z Lykie, Pamfa, Orfea, Musaia. Hymnem je také zpěv slepého Demodoka o lásce Aréa a Afrodíty, které známe z „Odysseje“ a jehož parodistický ráz má analogii v homérském hymnu na Herma nebo i v hymnu na Afrodítu. Z těchto starých epických hymnů se však zachovala pouze sbírka 35 básní složených daktylským hexametrem, z nichž některé už ve starověku byly známy pod jménem hymnů homérských. Jenom šest z těchto básní jsou rozsáhlejší celky obsahující i epické vyprávění, nejkratší skládají se pouze z úvodu a závěru, oslovení a pozdravu božstvu, kdežto vlastní vyprávění chybí. Ve starověku byly podobné básně nejčastěji označovány výrazem *prooimion*, tj. předzpěv, úvod. Zdá se, že kratší hymny opravdu byly pouze vzýváním božstva na počátku delší recitace. Čtenář „Iliady“, „Odysseje“ nebo Hésiodova díla „Práce a dny“ ví, že básník vzýval na počátku svého díla Musu. Rapsód zase vzýval to božstvo, při jehož slavnosti nebo k jehož počtě

přednášel. Název prooimion byl pak přenesen i na delší hymny, které jsou už samostatným epickým vyprávěním.

Je nsnadné pojednávat o sbírce homérských hymnů jako o celku. Neznáme autory jednotlivých básní, neznáme místo jejich vzniku a nemůžeme je ani zařadit do určité doby. Sbíрка totiž byla sestavena v době poměrně mladé, buď ještě pro potřeby rapsódů v době, kdy jejich umění už sláblo, nebo až v tak zvané době alexandrijské, kdy se filologové, knihovníci a archiváři, soustředění kolem knihovny v Alexandrii a podporovaní vládnoucí dynastií Ptolemaiovců, vědecky zabývali starými literárními památkami. Sbíрка tedy byla redigována někdy mezi 5. až 3. stol. před n. l. Dobu vzniku můžeme přibližně určit jenom u hymnů rozsáhlejších buď podle narážek na určitou událost známou z historie, podle představy o kultu, který později prošel dalším vývojem, jindy klademe jako termín, před nímž báseň musila vzniknout, nějakou významnou událost, o níž se básník ještě nezmiňuje. Na základě podobných úvah klademe vznik hymnů většinou do 7. až 5. stol. př. n. l. Některá čísla sbírky jsou však ještě mladší. Tak hymnus na Aréa, který svým rázem odpovídá zcela náboženským poměrům na konci starověku, kdy docházelo k tzv. náboženskému synkretismu, splývání představ o analogických božstvech antických a orientálních, přičemž antické mythy byly vykládány pod vlivem názorů astrologických symbolicky, pochází snad až z 4. stol. n. l. Tato domněnka je velmi pravděpodobná a je posilována ještě tou okolností, že homérské hymny se zachovaly ve větší rukopisné sbírce hymnů, která obsahovala vedle homérských hymnů ještě hymny orfické, hymny Kallimachovy

a hymny novoplatonika Prokla z 5. stol. n. l. Hymnus na Aréa má totiž velmi podobný ráz jako hymny orfické, hymny sekty založené na stoických představách o přírodě a náboženství, které pocházejí z 2.—3. stol. n. l. Do sbírky homérských hymnů se tedy dostal asi omylem, chybným zařazením.

Také místo vzniku lze u většiny hymnů stanovit pouze s určitou pravděpodobností, nejčastěji podle božstva, kterého se hymnus týká. Většina opěvaných božstev měla kult v iónských maloasijských městech, zvláště ve Smyrně a Milétu, zde tedy snad také vznikla většina hymnů.

Pokud se týče formy a účelu těchto hymnů, nejde již o pravé hymny kultovní. Ty totiž vycházely z představy, že božstva se lze zmocnit jenom tím, že je zavoláme pravým jménem. Proto spočívají tyto hymny v hromadění jmen a epitet přičítaných určitému božstvu, po případě uvádějí vzývající i rodiče a místo zrození. Proto obsahují nejstarší hymny naší sbírky často báji o zrození božstva. Nepohlížíme na ně tedy jako na hymny náboženské, ale jako na literární díla. Některé z nich jsou legendami, jež vyprávějí o vzniku určitého kultu (aitiologické legendy z řec. *aition* — příčina), nebo o hrdinném činu boha (aretalogické legendy, z řec. *areté* — ctnost, statečnost). Ostatně ani daktylský hexametr nepřísluší kultovní písni, která byla skutečnou zpívanou písni, ať už jednotlivce nebo sboru, a patří tedy do oblasti poesie melické (*melos* — píseň), skládané lyrickými metry.

Otázka autorství hymnů je ovšem otázkou neřešitelnou. Již ve starověku vládla v této věci nejistota a za autora považován Homér nebo některý z jeho následov-

níků (Homeridai, příslušníci rodu Homérova, ale také rapsódi vůbec). Jako autora hymnu na Apollóna uvádějí některé antické zprávy jinak neznámého Kynaitha.

Každý, kdo četl „Iliadu“ a „Odysseu“, nalezne v hymnech homérská epiteta, vazby i celé verše. Je nutno si uvědomit, že v otázce originality měl antický čtenář, v tomto případě lépe posluchač, poněkud jiná měřítko než čtenáři dnešní. Připomeňme si znovu, jak rozšířena byla tehdy znalost homérské poesie. Znalec homérské poesie dovedl posoudit použití homérského verše na vhodném místě, jindy zase jemnou narážku, někdy i s parodickou příchutí, jako líbivou básnickou hru. Ostatně i ještě v době klasické na vrcholu antické literatury bylo napodobení starých — *mimésis tón archaión* — výrazem estetické dokonalosti. O poměrné samostatnosti a tvůrčích schopnostech autorů hymnů svědčí vhodné používání epického slohu. Tito básníci dovedli vhodně potlačit epický sloh tam, kde by nebyl vhodný pro kratší útvar hymnů. Nepoužívali dlouhých epických přirovnání a nesáhli ke konstantnímu opakování veršů.

Vzhledem k nejednotnosti sbírky je nutno zmínit se několika slovy alespoň o větších hymnech.

Hymnus na Démétro (I) je nejstarším svědectvím o eleusinských mystériích, agrárním kultu v Eleusině u Athén (podrobnější poučení o něm nalezne čtenář v poznámkách). Zasvěcenci, mystové, oslavovali příchod Démétrin do Atiky a v závěru slavností znázorňovali svým jednáním hledání Persefony Démétrou. Persefoné patří mezi ona agrární božstva, která ve svých osudech zpodobňují střídání ročních počasí a věčný návrat jara. Poněvadž v básni není zmínka o Athénách, soudíme, že

báseň vznikla dříve než byl tento kult přijat do státního kultu athénské, tj. asi začátkem 6. stol. Zajímavá je v hymnu zmínka o Krétě, která by mohla ukazovat na souvislost těchto mystérií s agrárními kulty krétskými. Námět byl u básníků oblíbený až do konce starověku a často zpracováván. V mladší době byla jako místo únosu Persefonina uváděna Sicilie a tato sicilská verze mythu byla rozšířena zejména v době alexandrinské, z jejíž poesie převzal námět Ovidius v „Proměnách“. — Krátký hymnus na Démétru (XXX) patří mezi ony, které se skládají jen z úvodu a závěru. Všechny jeho tři verše pocházejí z velkého hymnu na Démétru.

Mnoho bylo diskutováno o hymnu na Apollóna (II), v němž velmi pravděpodobně splynuly hymny dva, jeden na Apollóna délského, druhý napsaný na oslavu boha delfského. Hymnus patří asi k nejstarším číslům sbírky. Lze tak soudit už z toho, že Pausanias a Herodot podle pramenů nám neznámých přičítají podobný hymnus mythickému pěvci Olenovi (hymnus o Eileithyi, tj. ochránkyni porodů, která hraje významnou úlohu právě v mythu o zrození Apollónově, a píseň o Hyperborejcích, z jejichž země Apollón přišel podle báje do Delf). I zde je pozoruhodná zmínka o původu prvních kněží Apollónových a jejich písní, paianů, z Kréty. Krásné verše o slepém pěvci z Chiu, který pozoruje tanec délských dívek, prý daly vzniknouti legendě o slepotě Homérově. Na druhé straně to byly zase asi právě tyto verše, které — vedle pozoruhodného stáří hymnu — vedly k tomu, že jeho autorství bylo přičítáno Homérovi. O autorovi však nelze říci více, než že jím byl kolem r. 700 některý rapsód — homérovec — z Chiu.

Hymnus na Herma (III) patří po literární stránce k nejlepšímu dílu sbírky. Rozvíjí dále onu jemnou satiru na výjevy z života olympské rodiny, jak se objevuje už v závěru prvního zpěvu „Iliady“ nebo ve zpěvu Démodikově v „Odysseji“. Hermés tu vystupuje v podobě boha-zloděje, který spáchal svůj první zločin hned po narození. O této činnosti Hermově kolovalo několik mytů. Tak se vyprávělo, že Hermés ukradl Achilleovi mrtvého Hektora, Héfaistovi jeho nářadí, Poseidónovi trojzubec, šaty své matce Maii, když byla v koupeli. Vedle toho je Hermés oslavován jako bůh užitečných vynálezů. Vedle objevu sedmistrunné lyry přičítá se mu také vynález syringy, dále prý vynalezl sandály a roucha vůbec. Pro kulturní historii je hymnus na Herma významný tím, že odráží úpadek náboženského cítění a touhu nižších, obchodnických a řemeslnických vrstev po společenském vzestupu a po bohatství. Básník, který zná dobře nejen Homéra, ale i Hésioda, žil někdy v 6. stol. př. n. l.

Do téhož okruhu poesie s parodistickým nádechem patří i hymnus na Afrodítu (IV), který je vlastně erotickou novelou a obrázkem z života iónské aristokracie. Báje byla známa už Homérovi, u něhož je Anchísés spojencem Priamovým a jeho syn Aineias jedním z nejlepších trójských bojovníků. Postavu Anchísovu jest řadit mezi ony maloasijské postavy, které svým mládím a svou krásou vzbudily lásku bohyně Afrodítě. Z pozdějších zpracování mythu víme, že Anchísés byl za tuto lásku později potrestán hněvem božím a ochromen. Hymnus byl snad složen pro slavnost bohyně Afrodítě s příjmením Aineias, která měla kult v Ambrakii.

Motiv zpracovaný v hymnu na Dionýsa (V) — báje

o únosu boha Dionýsa tyrhénskými plavci, o jeho zázračném zachránění a potrestání únosců — zaujala častěji antické básníky. Báji známe zejména ve zpracování Ovidiově z jeho „Proměn“. Podobně jako některé scény z Homéra nebo z hymnu na Démétru dává nám představu o životě starověkých pirátů. Kratší hymnus na Dionýsa (XVI) oslavuje narození bohovo a byl přednášen asi při nějaké jarní slavnosti. Poslední hymnus (XXXIII) je složen ze dvou zlomků, z nichž jeden se zachoval jako citát u Diodora, druhý v rukopisné tradici. Oba zlomky pocházejí asi z jednoho a téhož hymnu, jehož námětem snad bylo Dionýsovo přijetí mezi olympské bohy.

Hymnus na Pána (VI) vznikl asi v Athénách, kde byl jeho kult zaveden po bitvě u Marathónu, v níž prý Pán pomáhal Řekům v boji proti Peršanům. Z ostatních kratších hymnů je nutno poukázat na hymnu na Athénu (XXVIII), jehož námětem je báje o zrození Athénině z hlavy Diovy. Ilustrací k této báji je scéna zobrazená na východním štítu Parthenónu. Podobně jako již uvedený hymnus na Aréa (XIII), jehož Arés je již zcela nepodobný Homérovu bohu války, ba je na základě astrologických úvah jeho pravým opakem, blíží se orfické mystice i hymnus na Héliu a na Selénu (XI, XII), která bývala ztotožňována s Artemidou a s bohyní Hekaté. Oba hymny pocházejí pravděpodobně od téhož autora. Hymny na Hestii (XV, XXIV) byly snad určeny pro přednes v soukromém domě a básníci jimi vzývali ochránkyni rodinného krbu. Mythos o Héfaistovi, v té podobě, jak je podán v homérském hymnu (XVIII), má obdobu v báji o Prométheovi a jeho darech lidstvu. Hymnus na Apollóna a Musy (XXXII) byl snad určen pro boiótskou slavnost Mus. Básník se

v něm hrdě staví po bok králů. Konečně je třeba upozornit, že zcela z okruhu homérské mythologie vypadá frýžská Velká matka bohů (XXI) bohyně Kybelé, uctívaná v Pessinuntu ve Frygii. Do Řecka pronikl její orgiastický kult až v 5. stol. př. n. l. prostřednictvím kupců a otroků.

Literární vliv homérských hymnů se projevuje zejména v Sofokleově satyrském dramatu Slídiči, které zpracovává stejný námět jako hymnus na Herma, v helénistické době pak v hymnech Theokritových a Kallimachových, které jsou učenou, umělou obnovou tohoto literárního druhu. Epickou formou byl složen i stoický hymnus na Dia od Kleantha a duchem stoické přírodní filosofie jsou proniknuty i zmíněné už hymny orfické.